پەتیبوون هەنگاوی یەکەمی بۆ ستانداربوونی زمان.. سەدیق سەعید ڕواندزی

لە ڕاستیدا، هەر بەراوردکردنێکی کولتووری و فەرهەنگی لە نێوان نەتەوەی سەردەست و نەتەوەیەکی ژێردەستە کە بەردەوام لە ژێر هەڕەشەی سڕینەوە و نەماندایە، بەراوردێکی زۆر هەڵە و نالۆژیکییە، چونکە ئەوەی لێرەدا دەبێ لە بەرچاو بگیرێت، دۆخی ژێر دەستەیی و داگیرکاریی نەتەوەی ژێر دەستەیە، بەو مانایەی هەموو کاتێک ئەگەری لە نێوبردنی لە ڕووی سیاسی و نەتەوەیی هەیە. بێگومان بە نەمانی شوناسی سیاسیش، ئیدی کولتوور و فەرهەنگی نەتەوەش بوونیان نامێنێت.

واقیعی کولتووری نەتەوەیەک کە ژێر دەستەیە، بە هەموو پێوەرێک زۆرجیاییە لەگەڵ نەتەوەیەک کە خاوەنی دەوڵەتی سەربەخۆیە و دەبێ ڕەچاوی ئەو شوناسە سیاسییە بکرێت. زمان یەکێکە لە دیارترین ئەو شوناسە فەرهەنگییەی نەتەوەیەک لە نەتەوەیەکی دیکە جیا دەکاتەوە، کولتوور و نەریتە کۆمەڵایەتی و میللییەکانی نەتەوەیەک چەند بە ئەندازەیەکی زۆریش لە یەک نزیک بن و بە نێو یەکتری دا بچن، هەڕەشە نییە بۆ سەر نەمانی شوناسی نەتەوە، تەنێ زمان نەبێت کە بە نەمانی بوونی نەتەوەش نامێنێت. لەم ڕووەوە نموونەی دیار و بەرجەستە لە کەمە نەتەوەکانی دنیا، لە شێوەی ئەمازیغەکان، کورد، ئەرمەنەکان، هەن کە وێرای ئەو داگیرکاریی و ستەمە مێژووییەی بەردەوام لێیان کراوە، وەلێ نەسڕاونەتەوە چونکە یەکێک لەو بنەما نەتەوەییانەی زامنی مانەوەی ئەوانە، زمانەکەیانە. لەو سۆنگەیەوە، باسکردن لەوەی کە زۆر ئاساییە هەزارەها وشەی عەرەبی، فارسی و تورکی، ئەرمەنی لە زمانی کوردیدا با بوونی هەبێت و پەتیبوونی زمانی کوردی بایەخێکی ئەو تۆی نییە، بێگومان نیشانەی تێ نەگەیشتنە لە زمان بە دیوە سیاسی و نەتەوەییەکەی نەک فەرهەنگییەکەی، چونکە کاتێ زمانێک بە لێشاو وشەی بیانی دێتە ناو و ئەم وشانەش دەبنە بەشێک لە فەرهەنگی نەتەوە و هاوکات خودی ئەو نەتەوەش بە قەوارەیەکی سیاسی سەربەخۆیە، دۆخێکە لە خزمەت نەتەوەی سەردەست دایە، کە یەکێک لە ئامانج و خەونە سیاسییەکانی لە نێوبردنی کوردە وەک نەتەوە، دڵنیاشە کە هەنگاوی یەکەمی ئەو

سڕینەوەیە لە زمانی نەتەوە دەست پێ دەکات. بۆیە زمانی کوردی نەك هەر پێویستی بەوەیە لە ڕووی هاوواتاییەوە پەتی و کورداندن بکرێت، بەڵکو نا بێ بوار بدرێت وشەی بیانی، بخرێتە نێو زمانەکەمانەوە ئەگەر هاوواتای هەبێت. ستانداربوونی زمان، یەکخستن و بە نەتەوەییبوونی زمان، هیچ نییە جگە لە هەبوونی زمانێك کە ئاماژەکانی نەتەوەییبوونی نەتەوە بگەی□ن□ن. کورد بۆ ئەوەی دەریبخات، هەڵگری زمانی نەتەوەیی خۆیەتی، دەبێ زمانەکەی لە ئەلفەوە تا یا، هەڵگری وشە و دەربڕین و دەستەواژەی کوردی ڕەسەن و پەتی بێت، بە تایبەتیش ئەمە لە زمانی کورد گرفتێك نییە، چونکە زمانێکی دەوڵەمەندە لە ڕووی هاوواتاییەوە، بە بەراورد لەگەڵ زمانەکانی دیکەی ئینگلیزی و عەرەبی. هاتنەوە ناوەوەی وشەی بیانی بۆ نێو زمانی نەتەوەیەك کە هێشتا ژێر دەستەیە و دەوڵەتێکی نەتەوەیی نییە، لە ڕاستیدا مەترسییەکەی گەورەیە، بە ئاراستەی ج□لەقکردنی پەتیبوون و ڕەسەنیەتیبوون و نەتەوەییبونی زمان، بگرە لە زۆرکاتدا، دەبێتە سەرچاوەی شێواندن و ئالۆَزی خودی زمانەکەش، بەوەی کە نەتوانرێت لە ڕووی ماناو زاراوەییەوە بەرکار بکرێت. لێرەدا نموونە بە وشەی (کۆرنا) دێنینەوە.

لە سەروبەندی سەرھەڵدانی ئەم نەخۆشییە لە جیهاندا، وشەکە بووە بەشێك لە فەرھەنگی بەرکاری زمان لە کوردستاندا، بەڵام ئەم وشەیە بە جۆرەها ڕێنووس دەنووسرا، وەك :(کۆڕۆنا، کورۆنا، کۆرۆنا، کۆرونا ،کۆڕونا) یاخود (کەرەنتین، کرنتین، کۆرەنتین) ئەم وشەیە، کە ئاماژە بوو بۆ نەخۆشی (کۆڤید 19) لە ڕووی واتاوە، دیارە مەبەست نەخۆشییەکەیە، بەڵام لە ڕووی نووسین و هاتنە نێو فەرھەنگی کوردی، سەرنج بدەن چ ئاڵۆزییەکی لە زمان دروست کرد، کە ڕەنگدانەوەی بوونی وشەی بیانییە لە نێو زماندا. دەکرێ بە هەمان شێوە نموونە بە هەردوو وشەی (کولتور) و (فەرھەنگ) یش بێنینەوە، گەرچی زۆرجار هاوواتا دەکرێن، بەڵام فەرھەنگ بەرفراوانترە و کۆی کولتوور، بەها کۆمەڵایەتییەکان، زمان، نەریت، کەلەپوور و فۆلکلۆریش دەگرێتەوە. وشەی کولتوور، لە نێو زمانی کوردیدا بە چەندین شێوە دەنووسرێت چونکە ڕیشەی وشەکە لە کەڵچەری ئینگلیزی وەرگیراوە. ئەم وشەیە وشەیەکی کوردی نییە، هاتۆتە نێو زمانی کوردی بە چەندین شێوە دەنووسرێت وەك :(کەلتور، کەلەتور، کولتوور، کولتور، کوولتور، کوولتوور) چونکە لە بنەڕەتدا، وشەکە کوردی نییە و بە هاوواتای ناکرێت بە دیاری کراوی، بەڵام وشەی فەرھەنگ، یەك شێوازی نووسینی لەڕووی ڕێنووسەوە هەیە و گرفتێکی نییە. لێرەوەش هەنگاوی یەکەمی هەر بە ستاندارکردنێکی زمان، لە بژارکردنی لە وشەی بیانی، ساغکردنەوە و پەتیبوونی زمانەکە و گێڕانەوەی ڕیشە

مەژوویەکانی بە سەر زمانی نەتەوەیی، دەست پێ دەکات. ئەوانەی بەوایان وایە زۆر ئاسایە وەك چۆن زمانی فارسی و تورکی و عەرەبی، تەژییە لە وشەی بیانی، بەو شێوەیەش ئاساییە زمانی کوردی هەزارەها وشەی بیانی تێدا بێت و خەوشێك نییە، کەسانێکن هێشتا لە مانای زمانی ستاندار نەگەیشتوون، بە مانا سیاسی و نەتەوەییەکەی، چونکە زمانی ستاندار، زمانێکە ڕەنگدانەوەی ڕەهەندی نەتەوەییانەی نەتەوەیە، زمانێکە لە ڕووی فەرهەنگ و زاراوەسازیی و هاوواتاییەوە، گوزارشت لە بوونی نەتەوە دەکات، کە دواجار هەر خودی ئەو زمانەش، نەتەوەکان لە یەکتری جیا دەکاتەوە. بە پێچەوانەوە بوونی وشەی بیانی لە زمانی ئێمەدا، ئاسایی نییە و مەترسییە بە سەر مانەوەی زمانەکەمان، چونکە ئەمە قەوارەیەکی سەربەخۆمان نییە، تا بتوانین پارێزگاری لە زمان، وەك شوناسێکی دیکەی نەتەوە بکەین و هاوکات زمانی کوردیش، خۆی زمانێکی دەوڵەمەندە لە ڕووی زاراوەیی و هاوواتاییەوە، ئیدی بۆ دەبێ وشەی بیانی لە زمانەکەمان هەبێت؟
دواجار دەڵێم، جێگەی سەرنجە، لەو سەردەمەدا کەسانێك هەبن، بەوایان وابێ پێتیبوونی زمان بایەخێکی نییە، بەڵام سەدو پێنچ ساڵ لەمەوبەر، ئینگلیزێك لە خەمی پێتیکردنی زمانی کوردی دابووە و خەڵاتی ئەوانەی کردووە، کە تێکستیان بە زمانێکی پەتی نووسیوە.

*ئەم بابەتە لە ڕۆژنامەی کوردستانی نوێ ژمارە (9462) لە 27/7/2025 بڵاوکراوەتەوە.

.